

IV

ΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΛΥΕΜΠΟΥΡΓΚ (1864 - 1965)

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΛΠΟΨΗ

τοῦ ΔΗΜ. Ν. ΜΕΞΗ, Δικηγόρου

Ἀπέδειξαν τὰ πράγματα ὅτι εἰς τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τῶν ἀπορροφητικῶν ἡγεμόνων συνετέλει μεγάλως ἡ ὑπόκουφος καὶ κρυφίμαλα παρότρυνσις τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις διαίτωμένων ὁμοτραπέζων καὶ θεραπόντων αὐτῶν τῶν αὐλικῶν δηλονότι, οἵτινες ἀρεσκευόμενοι αὐτοῖς, ἀπέκρυπτον τὴν ἀλήθειαν καὶ διέστρεφον τὰ πράγματα, ἐνίσχουν δὲ τὰς αὐταρχικὰς αὐτῶν διαθέσεις. Ἡ ἱστορία ἐβεβαίωσεν, ὅτι οἱ περὶ τοὺς βασιλεῖς, ἐθιζόμενοι εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἡγεμόνων, γίνονται ἐπὶ τέλος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χαμερπέστατοι καὶ ρυπαρώτατοι κόλακες, βδέλλαι τῶν βασιλέων καὶ τῶν λαῶν.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ν. ΦΛΟΓΑΓΙΤΗΣ

(Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου [1879] § 117 σ. 192)

I. Μὲ τὶ ὑποσχέσεις πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἀνέβηκε στὸ θρόνον ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας Γεώργιος Α΄

Μὲ τὸ ΚΕ΄ Ψήφισμα τῆς 18.3.1863, ἡ Β΄ Ἐθνοσυνέλευσις τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, ἀναγόρευσε παμψηφεί — ἦταν ἀξίωσις τῶν «προστατίδων» δυνάμεων ἡ ἐκλογή ἡγεμόνος — τὸν πρίγκηπα τῆς Δανίας Γεώργιον κλπ., «συνταγματικὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων» (Ἐπίσημη ἐφημ. τῆς Συνελεύσεως II 312). Καὶ ὅταν ὁ θρυλικὸς ναύαρχος τοῦ 1821 Κων. Κανάρης ἐνεχείρησε τὸ ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως στὸν Γεώργιο Α΄ μέσα στὰ ἀνάκτορα τῆς Δανίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Φρειδερίκος Ζ΄ παρασημοφορώντας τον, τοῦ εἶπε:

—«Εἶσαι ἤδη Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων· μιμήθητι κατερχόμενος εἰς τὴν νέαν πατρίδα σου, τὸ παράδειγμά μου. Ἀγάπα τὸν Λαόν σου, διότι ἡ ἀγάπη αὐτοῦ θέλει ἀποτελέσει τὴν ἰσχύν σου. Σέβου τὸ Σύνταγμα τῆς πατρίδος σου, διότι ὅταν τὸ σέβουσι Σύ, θέλουσι τὸ σεβασθῆ καὶ οἱ ἄλλοι» (Γ. Φιλάρετος: Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος [1889], Εἰσαγωγή, § 57, σ. 96).

Ὁ Γεώργιος πάλι ἀπὸ τὴν πλευρὰ του διαβεβαίωσε τὴν ἐπιτροπὴ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅτι: —«Ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα θέλει χάραξῃ ἐν τῇ καρδίᾳ του δι' ἀνεξαλείπτων χαρακτήρων τὸ ρῆμα (devise) τοῦ βασιλέως τῆς Δανιμαρκίας — ἰσχύς μου ἢ ἀγάπη τοῦ Λαοῦ μας!» (Γ. Φιλάρετος, § 57, σ. 96).

Ἡ ὀρκωμοσία του ἔγινε ἐνώπιον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὴν 19.10.1863. Στὸ διάγγελμά του πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὁ Γεώργιος Α΄ εἶπε:

—«Ἕλληνες. Ἀναβαίνων τοῦ θρόνου, ἐφ' ὃν μὲ ἐκάλεσεν ἡ ψῆφος ὑμῶν, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἀπευθύνω ὑμῖν λόγους τινάς. Οὐτε δεξιότητα οὔτε νοῦν δεδοκιμασμένον φέρω εἰς ὑμᾶς. Προσόντα τοιαῦτα οὐδὲ νὰ προσδοκᾶτε ἐδύνασθε ἀπὸ τῆς ἡλικίας μου [ἦταν 18 χρονῶν καὶ ἡ Συνέλευση γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν σύσταση ἀντιβασιλείας λόγω πικρᾶς πείρας ἀπὸ τοὺς Βαυαροὺς, ἐκήρυξε ἐνῆλικο τὸν Γεώργιο μὲ τὸ ψήφισμα τῆς 15.6.1863]. Ἀλλ' ὅμως φέρω ὑμῖν πεποίθησιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰλικρινῆ, μετὰ βαθείας πίστεως εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ταυτότητα τῆς τύχης ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Ὑπόσχομαι ὑμῖν νὰ ἀφιέρωσω τὴν ζωὴν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν.

Οὐ μόνον θέλω σεβασθῆ καὶ τηρήσῃ εὐσυνειδήτως τοὺς Νόμους ὑμῶν καὶ πρὸ πάντων τὸ Σύνταγμα, τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τοῦ νέου ἐλληνικοῦ πολιτεύματος [Βασιλευομένης Δημοκρατίας], ἀλλὰ θέλω σεβασθῆ καὶ θέλω ἀσκηθῆ ὅπως ἀγαπῶ τοὺς θεσμοὺς ὑμῶν, τὰ ἥθη σας, τὴν γλῶσσαν ὑμῶν, πᾶν ὅτι ὑμεῖς αὐτοὶ λατρεύετε, ὡς ἤδη ἀγαπῶ ὑμᾶς αὐτοὺς.

Προσκαλέσω δὲ τοὺς ἀρίστους καὶ δεξιωτάτους, τῶν παρ' ὑμῖν ἀνδρῶν ἵνα συνταχθῶσι περὶ ἐμὲ χωρὶς νὰ ἐμβλέψωσιν εἰς προγενεστέρας πολιτικὰς διαφορὰς· τῇ νοήμονι καὶ πεφωτισμένῃ συναρωγῇ αὐτῶν θέλω προσπαθῆσαι ὅπως ἀναπτύξω τὰ παντοειδῆ ἀγαθὰ σπέρματα καὶ τοὺς ὑλικοὺς πόρους, οὓς περιέχει ἡ ὠραία πατρίς ὑμῶν, πατρίς καὶ ἐμοῦ γινομένη ἐφεξῆς.

Σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας μου, ἔσεται οὗτος, νὰ καταστήσω τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον ἀπ' ἐμοῦ ἐξήρτηται, πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ Παντοδύναμος, ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἀναδεικνυόμενος, χειραγωγήσας με ἐν ταῖς προσπαθείαις μου, εἴθε δὲ μηδέποτε ἐπιτρέψη, ὅπως λησμονήσω τὰς πανδήμους ὑποσχέσεις, ἃς σήμερον ἔδωκα ὑμῖν...».

(Φ.Ε.Κ. 4/1864· Γ. Φιλάρετος, § 58, σ. 97 - 98)

Βέβαια, πολλές φορές ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Γλύξμπουργκ Γεώργιος Α', «ἐλησμόνησε» ἀργότερα στὴ διάρκεια τῆς μακρᾶς βασιλείας του (1863 - 1913) τὰς «πανδήμους ὑποσχέσεις του». Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω. Γεγονὸς εἶναι, ὅτι οἱ λόγοι καὶ τὰ κείμενα αὐτὰ δείχνουν παραστατικὰ τοὺς ὄρους μὲ τοὺς ὁποίους ἐπρόκειτο καὶ ἔπρεπε νὰ λειτουργήσῃ στὴν Ἑλλάδα τὸ «νέον πολίτευμα» τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας. Ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεὺς ὁμολογεῖ καὶ ἀναγνωρίζει εὐθέως, ὅτι ἀνέρχεται στὸν θρόνο, ὄχι «ἐλέω θεοῦ», ἀλλὰ διότι τὸν «ἐκάλεσε ἡ ψῆφος» τῶν Ἑλλήνων, δηλαδὴ ὅτι «ἀνέλαβε παρὰ τοῦ κυριάρχου ἔθνους τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν» (Ν. Ν. Σαρίπολος: Ἑλληνικὸν Συναγματικὸν Δίκαιον [1912] Α', σ. 38). Αὐτὴ τὴ φορά δὲν συνθηκολογεῖ ὁ λαὸς μὲ τὸν Βασιλέα, ὅπως ἔγινε μὲ τὸν Ὅθωνα (Α. Σβῶλος: Συναγματικὸν Δίκαιον [1934] Α', σ. 247). Ἀπεναντίας. Ὁ Βασιλεὺς καλεῖται ἀπὸ τὸν ἐλεύθερο Λαὸ νὰ βασιλεύσει. Ὅχι νὰ κυβερνήσῃ. Στὸ Ψήφισμα τῆς 9.10.1863 ἡ Β' Ἐθνοσυνέλευση τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων τοῦ 1862 - 1863, ἐξόχως χαρακτηριστικὰ ὀρίζει:

—«Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως τῶν νομοθετημάτων, πλὴν τοῦ Συντάγματος... Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος Ψηφίσματος παύει μετὰ τὴν παρὰ τοῦ Βασιλέως ὑπογραφήν τοῦ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως συναχθησομένου πολιτεύματος καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ ὄρκου αὐτοῦ» (ἄρθρ. 2 - 3).

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ Ἐθνοσυνέλευση διεφύλαξε γιὰ τὸν ἑαυτό της ἀποκλειστικὰ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ κυρίαρχου λαοῦ ὀλόκληρη τὴν συντακτικὴ ἐξουσία (Ν. Ν. Σαρίπολος [1912] Α΄ 38). Κι ὅταν ὁ Γεώργιος Α΄ ζήτησε τὴν «ἐπιψήφισιν πρακτικωτέρου τινὸς καὶ πρὸς τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα μᾶλλον συνάδοντος τρόπου ἀναθεωρήσεως, τὸν ὁποῖον ἡ σύνθεσις τῆς Συνελεύσεως ἤθελεν ἐξεύρει» (Διάγγελμα τῆς 31.10.1864), ἡ Ἐθνοσυνέλευση ἐπέκρινε τὴν παρέμβασή του καὶ ἀπέρριψε κοφτὰ τὸ αἴτημά του.

II. Τὸ πολίτευμα τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας. Ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 στὴν Ἀναθεώρηση τοῦ 1911

Εἰσηγητὴς στὸ νέο Σύνταγμα τοῦ 1864 ὑπῆρξε ὁ καθηγητὴς τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου καὶ πληρεξούσιος στὴν Ἐθνοσυνέλευση Ν. Ι. Σαρίπολος. Στις 17.11.1864 ἔγινε ἡ δημοσίευσή του. Θεμελιώδη διάταξη μὲ ρητὴ διατύπωση ἀπετέλεσε στὸ νέο Σύνταγμα ἡ ἀρχὴ τῆς Λαϊκῆς Κυριαρχίας:

—« Ἀπασαί αἱ ἐξουσίαι πηγάζου ἐκ τοῦ ἔθνους » (ἄρθρ. 21).

Οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ Βασιλέως περιορίσθησαν αὐστηρὰ μόνο σὲ ὅσες τοῦ ἀνεγνώριζε ρητῶς τὸ Σύνταγμα:

—« Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχει ἄλλας ἐξουσίας, εἰ μὴ ὅσας τῷ ἀπονέμουσι ρητῶς τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ συνάδοντες πρὸς αὐτὸ ἰδιαίτεροι νόμοι » ἄρθρ. 44).

Γιὰ νὰ ἀποσαφηνισθεῖ μάλιστα ἡ δημοκρατικὴ βάση τοῦ πολιτεύματος, τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 περιέλαβε ρητοὺς ὀρισμοὺς στὰ ἄρθρ. 107 - 108 ποὺ ἀποξένωναν ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς ἀναθεωρήσεως τὸν βασιλέα, καθιστώντας τὸ ἔργο ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ κυρίαρχου λαοῦ.

Ἀπὸ τὰ ἄρθρα 21, 44 καὶ 107 - 108 προκύπτει ὅτι τὸ πολίτευμα ἦταν δημοκρατία ἀντιπροσωπευτικὴ μὲ ἀνώτατο ἄρχοντα τὸν βασιλέα. Ὡς δημοκρατία ἦταν «ἀμιγῆς διότι ἡ συντακτικὴ ἐξουσία ἀνήκε μόνον εἰς τὸν λαόν» (Α. Σβῶλος [1934] Α΄ 246 - 247). *Stricto sensu* ὅμως κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία δὲν ἦταν. Ἐγινε ἀργότερα — τὸ 1875. Ἡ πλειοψηφία τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως εἶχε προτείνει τὴν καθιέρωση τῆς ὑποχρέωσης τοῦ Στέμματος νὰ «λαμβάνη τοὺς ὑπουργοὺς ἐκ τῶν Βουλῶν». Ἀλλὰ ἡ πρόταση δὲν υἱοθετήθηκε τελικὰ. Ὅχι γιὰ νὰ γίνει παραχώρηση στὸν βασιλέα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ πρόσληψη ὑπουργῶν καὶ μεταξὺ τῶν ἐκτὸς τῆς Βουλῆς «εἰδικῶν» (Ἐφημ. Συζητήσεων Συνελεύσεως VI, 352 ἐπ.). Ἄλλο ζήτημα τώρα, ἂν ὁ Γεώργιος Α΄ ἔκαμε κατάχρηση τῆς «προνομίας» του. Ἀπὸ τὴν δημοκρατικὴν ἐξέγερση γιὰ τὶς καταχρήσεις του, ἐπεβλήθη τὸ 1875 ὁ Κοινοβουλευτισμὸς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀλλάξει ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων ἀνάμεσα στὸ Στέμμα καὶ στὴ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεία. Μὲ τὴν εἰσαγωγή τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐπῆρε ἄλλο νόημα καὶ ἄλλο περιεχόμενο τὸ ὅλο σύστημα τῆς ὀργάνωσης τῶν ἐξουσιῶν. Ἐνισχύθηκε ἰδιαιτέρως τὸ δημοκρατικὸ στοιχεῖο τοῦ πολιτεύματος. Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἄλλωστε ἔσωσε καὶ τὸν μοναρχικὸ θεσμό. Θὰ εἶχε ἀνατραπεῖ χωρὶς αὐτὴν ὁ Γεώργιος μὲ τὴν τακτικὴν του νὰ κατασκευάζει κυβερνήσεις ἀπὸ τὴν μειοψηφία καὶ νὰ διαλύει ὅποτε τοῦ ἄρεσε τὴ Βουλὴ. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐπέτρεψε τὴν ἐκτόνωση τῆς λαϊκῆς δυσφο-

ρίας. Πάντως, ή κοινοβουλευτική συμπλήρωση τής Βασιλευομένης Δημοκρατίας δέν έπηρέασε τò Σύνταγμα τού 1864. Έμεινε ώς τò 1911 αύτούσιο.

Τò 1911 μέ τήν πολιτική έπικράτηση τής άστικής τάξεως, ύστερα άπό τήν έπανάσταση τού 1909 — και τότε διέτρεξε άμεσο κίνδυνο ó θρόνος τού Γεωργίου Α΄ — άναθεωρεΐται τò Σύνταγμα. Η άναθεώρηση είναι έργο τού Κόμματος τών Φιλελευθέρων (Έλευθ. Βενιζέλος) και είχε ώς ratio τīs κοινωνικές και πολιτικές έπιδιώξεις τής άνερχομένης άστικής τάξεως. Η άναθεώρηση τού 1911 έγινε χωρίς νά τηρηθούν οί όροι τού άρθρ. 107 — όροι δυσχερούς διαδικασίας (Ν. Ι. Σαρίπολος: Αυτόβιογραφικά Άπομνημονεύματα [1889] 308 έπ.). Άναθεωρήθηκαν και θεμελιώδεις διατάξεις τού Συντάγματος τού 1864. Γραμμή τής άναθεωρήσεως τού 1911 ήταν ή τάση όργανώσεως «Κράτους Δικαίου». Ίδεολογία τής ό άστικός φιλελευθερισμός (Α. Σβώλος [1934] Α΄ 66).

Τò άναθεωρημένο Σύνταγμα 1864)1911 δημοσιεύτηκε τήν 1.6.1911. Οί πιό σημαντικές μεταβολές άφορούσαν α) τήν ένίσχυση τής προστασίας τών άτομικών έλευθεριών (έλευθεροτυπία, προσωπική έλευθερία, ιδιοκτησία κλπ.) μέ τήν παροχή περισσοτέρων έγγυήσεων κατά τής κρατικής αύθαιρεσίας (άρθρ. 3, 5 - 6, 9, 11 - 12, 14, 17) β) τήν άναγκαστική άπαλλοτρίωση ιδιοκτησιών για τήν άποκατάσταση άκτημόνων γεωργών — τò κίνημα τών Κολλήγων τής Θεσσαλίας και άλλου έβαζε πρακτικά καθήκοντα στη άστική τάξη γύρω άπό τò άγροτικό ζήτημα — και τήν άπομάκρυνση τών στρατιωτικών άπό τīs άναμίξεις στην πολιτική, γ) τήν έξασφάλιση τής μονιμότητος τών δημοσίων ύπαλλήλων και τής ίσοβιότητος τών δικαστών (άρθρ. 88, 90, 102), δ) τήν επανίδρυση τού Συμβουλίου τής Έπικρατείας ώς διοικητικού δικαστηρίου και ώς σώματος έπεξεργασίας τών προτάσεων για τήν ψήφιση τών νόμων και τών σχεδίων κανονιστικών Διαταγμάτων (άρθρ. 82 έπ.), ε) τήν καταπολέμηση τής κωλυσιεργείας στη Βουλή, τήν βελτίωση τού έκλογικού συστήματος, τήν καθιέρωση άσυμβιβάστων τής βουλευτικής ιδιότητας πρòς διάφορα ιδιωτικά έργα και τόν έλεγχο τού κύρους τών έκλογών (άρθρ. 56, 66, 71, 73) και στ) τήν άπλούστευση τής διαδικασίας άναθεωρήσεως τού Συντάγματος (άρθρ. 108).

Συμπέρασμα: Βασικό γνώρισμα στην έξέλιξη τού πολιτεύματος άπό τò 1864 ώς τò 1911 είναι ή σταθερή γραμμή έκδημοκρατισμοϋ.

III. Τà πρῶτα βασιλικά πραξικοπήματα και ή άρχή τής δεδηλωμένης

Τò Σύνταγμα τού 1864 μέ τò άρθρο 31 έδινε στο βασιλέα τò δικαίωμα νά διορίζει και νά παύει τούς ύπουργούς χωρίς νά τόν ύποχρεώνει νά «λαμβάνη Ύπουργείον» άπό τή Βουλή. Αυτόϋ τού δικαιώματος ό Γεώργιος Α΄ έκαμε πολλές φορές κατάχρηση. Κατασκεύαζε κυβερνήσεις άπό τīs μειοψηφίες τής Βουλής. Άπέλυε κυβερνήσεις πού διέθεταν τήν έμπιστοσύνη τής λαϊκής αντιπροσωπείας. Οί «προστάτιδες» Δυνάμεις — ιδιαίτερα οί Άγγλοι, πού είχαν παραχωρήσει στην Ελλάδα τὰ Έπτάνησα μέ τήν εύκαιρία τής ένθρονίσεως του τò 1864 — στο πρόσωπό του είχαν έξασφαλίσει τόν άνθρωπο για τήν άσκηση τής έπιρροής των στα πολιτικά πράγματα τής χώρας έν όψει τών συμφερόντων τους. Είναι πολυ χαρακτηριστική ή περίπτωση τέτοιας αύθαιρεσίας τού βασιλέως στο πραξικόπημα τής Αύλης τò 1868. Για νά πνίξει — χάριν τών συμφερόντων τής Άγγλίας — τήν ένωση τής Κρήτης μέ τήν Ελλάδα, ή Αύλη απέλυσε τήν «φιλο-

κρητική» κυβέρνηση Ἀλεξ. Κουμουνδούρου. Ἔτσι, ἡ αὐλικὴ κυβέρνηση τοῦ Δημ. Βούλγαρη — τοῦ περιβόητου «Τζουμπέ»! — ἔκλεισε «φιλειρηνικὰ» τὸ Κρητικὸ ζήτημα! Οἱ ἐπεμβάσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἄρχισαν πολὺ ἔνωρίς. Εἶχε καὶ ὁ Γεώργιος Α΄ τὸν «Σύμβουλον» του — τὸν κόμητα Σπόνεκ. Ὁ Σπόνεκ εἶχε ἀναδειχθεῖ μέγας «μάγειρος» τῶν ἀνακτόρων. Ἐξελίχθη σὲ μεγάλη πληγὴ τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Ἡ ἀντισυνταγματικὴ δράση τοῦ κόμητος Σπόνεκ στηλιτεύτηκε πολλὰς φορές στὴ Βουλὴ. Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοῦ Σπόνεκ «ἀνυψώθη εἰς πολιτικὸν πρόγραμμα» (Ἰω. Ἀραβαντινός: Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον [1897] Α΄ § 3, σ. 179). Ἄλλος «διαπρέψας» αὐλικὸς ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Γραμματεὺς τοῦ Γεωργίου Α΄, Τ. Φιλήμων, μὲ ἐνεργὸ ἀνάμιξη στὶς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους — ἰδιαίτερα στὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου (Στενογραφικὰ Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς [Β΄ Ἐθνοσυνελεύσεως] IV, 1032, ἐπ.). Ἄλλῃ ἢ ἐποχῇ τῆς «Καμαρίλας» τοῦ Ὀθωνος εἶχε παρέλθει ὑπὸ τὰ πλήγματα δύο ἐπαναστάσεων — τοῦ 1844 καὶ τοῦ 1862. Ἡ κοινωνικὴ ἐξ ἄλλου ἐξέλιξη τῆς χώρας ἔδινε ὄλο καὶ διαφορετικὸ ρυθμὸ στὴν πολιτικὴ κίνηση τῆς ἐποχῆς. Οἱ δημοκρατικὲς βάσεις τοῦ πολιτεύματος τοῦ 1864 δημιούργησαν στὴν πρακτικὴ τοῦ δημοσίου βίου «συνθηκὲς» ποὺ ὠθοῦσαν διαρκῶς πρὸς τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, δηλ. πρὸς τὴν ἐξάρτηση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἀντιπροσωπεῖα τοῦ κυρίαρχου λαοῦ (Α. Σβῶλος [1934] Α΄ 352). Οἱ αὐλικὲς ἐπεμβάσεις μὲ πρόσχημα τὸ ἄρθρ. 31 τοῦ Συντάγματος, ἔφεραν σὲ ὀξεία ἀντίθεση τὸν λαϊκὸ παράγοντα τῆς Βουλῆς μὲ τὶς «βασίλικες προνομίες». Ἡ Βουλὴ ἐγίνε τὸ βῆμα θαρραλέας προβολῆς τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀπόψεων ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρες τῆς περιόδου αὐτῆς. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἐγίνε ἐπιταγὴ τοῦ ἔθνους. Στὶς 9.7.1870 ὁ Γεώργιος Α΄ ἐπιχειρεῖ νέο πραξικόπημα. Ἐρήμην τῆς Βουλῆς — εἶχε διακόψει τὶς ἐργασίες της — ἔδωσε ἐντολὴ σχηματισμοῦ κυβερνήσεως στὸν Ἐπ. Δεληγιώργη, ποὺ εἶχε τὴν μειοψηφία στὴ Βουλὴ. Ὁ Ἐπαμ. Δεληγιώργης, βέβαιος γιὰ τὴν καταψήφισή του, προσπάθησε νὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς πρὸ πάσης ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν της. Κι ἐπειδὴ ἀπέτυχε, ἐρήμην τῆς Βουλῆς — ἄλλωστε ἐρήμην ἐκυβέρνησε — παρητήθη χωρὶς νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν της! Τὸ πραξικόπημα προκάλεσε θύελλα διαμαρτυριῶν, ὅπως καὶ ὅλες οἱ «ἀντικοινοβουλευτικὲς» πράξεις τῶν ἀνακτόρων (βλ. ἀγορεύσεις στὴ Βουλὴ τῶν Κεχαγιᾶ, Ἀλεξ. Κουμουνδούρου, Κ. Λομβάρδου, Λόντου, Ἀθ. Πετιμεζᾶ κ.ἄ., στὴν Ἐφημερίδα Συζητήσεων τῆς Βουλῆς Γ΄ καὶ Ε΄ περιόδου Β΄ Συνόδου I 27, 174, 187 ἐπ.· Ἐπίσης Ἰω. Ἀραβαντινός Α΄ σ. 219· Η. Κυριακόπουλος: Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς ἐν Ἑλλάδι [1929] Α΄ 133 ἐπ.).

Ὁ πολιτειολόγος Φιλοποίμην Παρασκευαΐδης, ἀγωνιστῆς μὲ καθαρὴ δημοκρατικὴ σκέψη, κυκλοφορεῖ (1868) εἰδικὴ ἐργασία μὲ τὸν τίτλο: «Σκέψεις τινὲς ἐπὶ τῆς καταιγίδος ἢ ὁποῖα πλήσσει τὸ σκάφος τῆς ἡμετέρας πολιτείας» καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Γεωργίου Α΄.

—«Ὁ βασιλεὺς κράτους ἐλευθέρου, δὲν ἔχει κυρίως εἰπεῖν δικαίωματα, ἀλλ' ἐντολὰς καὶ ἐὰν ταύτας δὲν ἐκπληρῶσιν συμφώνως πρὸς τὴν λογικὴν καὶ πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους, αἴρεται ἡ ἐντολή, αὐτὸς δέ, καίτοι ἀνεύθυνος κατὰ τὸ γράμμα τοῦ Συντάγματος, πράγματι ὁμως ὑπέχει εὐθύνην ὡς πᾶς ἀμελῆς καὶ ἀσύνητος ἐντολοδόχος. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἔννοια τῶν λέξεων, ὁ βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παύῃ τοὺς ὑπουργοὺς του καὶ νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν».

Ἄλλὰ καὶ ἄλλοι κοινωνικοὶ παράγοντες καὶ ἐπιστήμονες καὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς ἀστικῆς τάξεως, ὅπως ὁ Ἀλέξ. Ὀλύμπιος, Ἀναστ. Στούπης, Γ.

Φιλάρετος, Μιχ. Κατσίμπαλης κλπ., μαζί με τους «κοινωνιστάς» δημοκράτες Ρόκκο Χοϊδᾶ καὶ Παν. Πανᾶ, ιδρύουν «Ἑλληνικὸ Δημοκρατικὸ Κομιτᾶτο» γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τὶς ἐπιβουλὲς τῶν αὐλικῶν καὶ τοῦ Γεωργίου Α΄ (Γ. Κορδάτος: Ἱστορ. Νεώτερης Ἑλλάδας Δ΄ [1860 - 1900] 327 ἐπ.).

Ὁ Ἀλέξ. Κουμουνοῦρος μιλώντας στὴ Βουλὴ, χαρακτήριζε τὴν ἀνάγκη ἐφαρμογῆς τοῦ Κοινοβουλευτικοῦ Συστήματος — γιὰ τὴν περιστολὴ τῶν ἐπεμβάσεων τοῦ παλατιοῦ — ὡς «τὸν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν» (Στενογρ. Πρακτικὰ Βουλῆς III Β΄ α΄ 6).

Τὸ 1874 ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, τυπικὸς ἐκπρόσωπος τῶν φιλελευθέρων καὶ δημοκρατικῶν τάσεων τῆς ἀστικῆς τάξεως τότε, μετὰ τὸ περίφημο ἄρθρο του «Τίς πταίει;», στιγματίζει μετὰ θάρρος τὰ βασιλικά πραξικοπήματα. Ἡ Αὐλὴ μπρὸς στὸν ἄμεσο κίνδυνο λαϊκῆς ἐξεγέρσεως, ὑποχωρεῖ. Ὁ Γεώργιος Α΄ σπεύδει νὰ ἀναγνωρίσει τὴ νέα κοινοβουλευτικὴ πραγματικότητα. Στις 27.4.1875 ὁ Χαρ. Τρικούπης ὀρκίζεται πρωθυπουργός. Στὸν βασιλικὸ λόγο ὁ Γεώργιος Α΄ ὑπόσχεται ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ ἀπαιτεῖ:

—«Ὡς ἀπαραίτητον προσὸν τῶν καλουμένων παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ τόπου τὴν δεδηλωμένην πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, ἀπεκδέχομαι, ἵνα ἡ Βουλὴ καθιστᾶ ἐφικτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ προσόντος τούτου, οἱ ἄνευ ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ ἐναρμόνιος λειτουργία τοῦ πολιτεύματος». (Στενογρ. Πρακτικὰ Βουλῆς VII Α΄ α΄ 1 ἐπ. Ἰω. Ἀραβαντινὸς Εἰσαγωγή, § 3, σ. 182, ὑπόσημ. 155).

Τὸ περιεχόμενο τῆς Δηλώσεως τοῦ Γεωργίου Α΄ ἀπετέλεσε τὴν περίφημη «ἀρχὴν τῆς δεδηλωμένης». Ἀπὸ τότε (1875) καθιερώθηκε ἀγράφως καὶ ἴσχυσε σταθερῶς τὸ κοινοβουλευτικὸ σύστημα στὴν Ἑλλάδα (Α. Σβῶλος [1934] Α΄ 351).

Χωρὶς ἄλλο, ἡ καθιέρωση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ὑπῆρξε μιὰ μεγάλη δημοκρατικὴ κατάκτηση μέσα στὸ νεώτερο ἀστικὸ κράτος. Ἄν καὶ δὲν ἀπετέλεσαν οἱ κανόνες τοῦ ἐθιμικοῦ δίκαιου, περιλαμβάνονται ὅμως μεταξὺ τῶν «συνθηκῶν τοῦ πολιτεύματος» (Ν. Ν. Σαρίπολος [1912] § 1. Α. Σβῶλος [1934] Α΄ 356).

Ὡς δημοκρατικὴ κατάκτηση ὁ κοινοβουλευτισμὸς στάθηκε κάρφος στὰ μάτια τῶν αὐλικῶν. Σ' αὐτὸν τὸν τόπο ποτὲ δὲν ἔλειψαν οἱ αὐλόδουλοι καὶ οἱ ἀντιδραστικοί. Ἀνάμεσά τους τὸ παλάτι ποτὲ δὲν ἔπαυε νὰ ἐπιλέγει πρόθυμους ὑποτακτικούς γιὰ τὶς κάθε λογῆς ἐπεμβάσεις του στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας. Στὸν ἐκδημοκρατισμὸ τοῦ δημοσίου βίου, ἀντέδρασε μετὰ πείσμα καὶ πάθος πάντοτε ἡ Αὐλή, ὑπηρετώντας ξένα συμφέροντα. Ὑπὸ τὸ προσωπεῖο τῶν «βασιλικῶν προνομίων» καταπατεῖται ἀδιστάκτως τὸ Σύνταγμα. Οἱ αὐλικὲς ἐπεμβάσεις στὸν κοινοβουλευτικὸ βίον, εἶναι ἡ ἄλλη ὄψη τῆς πολιτικῆς ἱστορίας μας — ἡ ἀρνητικὴ. Τὰ περιθώρια χώρου τοῦ ἄρθρου μας δὲν ἐπιτρέπουν ἀναλυτικὴ καὶ διεξοδικὴ ἐξιστόρησή τους. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Γεωργίου Α΄ στάθηκαν περισσότερο ἀδίστακτοι στὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ τῆς Συνταγματικῆς τάξεως καὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν μας. Ἀπὸ ἐδῶ οἱ κρίσεις τῶν ἐτῶν 1915 - 1922, 1935 - 1941, 1945 - 1965.

IV. Ὁ ἐθνικὸς διχασμὸς 1915—1922. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1922. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927.

Ἡ κρίση τῶν ἐτῶν 1915 - 1920, στὴν ὁποία ἔθεσε τέρμα ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1922, εἶναι ἔργο κυρίως τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ποὺ διαδέχτηκε τὸ 1913 τὸν πατέρα του Γεώργιο Α'. Ὁ Γεώργιος Α' δολοφονήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη. Στὴ δολοφονία του ὑποπτο ρόλο διεδραμάτισαν οἱ Γερμανοὶ (Γ. Κορδάτος: Ἱστορία Νεώτερης Ἑλλάδας [1900 - 1924] Ε' σ. 314).

Ἡ κρίση προεκλήθη ἀπὸ τὴν διένεξη Κωνσταντίνου - Ἐλευθ. Βενιζέλου. Ἀλλὰ δὲν ἦταν διένεξη προσωπική. Ἦταν πολιτικὴ ρήξη μεταξὺ βασιλέως καὶ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ἀφορμὴ ἔδωσε καὶ πάλι τὸ αἰώνιο θέμα — ἡ διαφορετικὴ ἐρμηνεῖα τῆς ἐκτάσεως τῶν «βασιλικῶν προνομίων» σχετικὰ μὲ τὸ διορισμὸ καὶ τὴν παύση τῶν ὑπουργῶν, καθὼς καὶ τὴν διάλυση τῆς Βουλῆς.

Ἡ κυβέρνησις τῶν Φιλελευθέρων τὸ 1915 διέθετε «δεδηλωμένη» πλειοψηφία στὴ Βουλῇ. Διεφώνησε ὁμῶς πρὸς τὸ Στέμμα ὡς πρὸς τὴν ἀνάμιξη τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Αὐλὴ λόγῳ Γερμανοφιλίας — ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε κουνιάδο του τὸν Κάϊζερ καὶ ἦταν τιμητικὰ στρατάρχης τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ — δὲν ἤθελαν συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδας στὸ πλευρὸ τῆς Ἀγγλογαλλικῆς Ἀντάντ. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου ἀναγκάστηκε τότε νὰ παραιτηθῇ. Ὁ βασιλεὺς ἔδωσε τὴν ἐντολὴ στὸν Δημ. Γούναρη χωρὶς νὰ διαθέτει αὐτὸς κοινοβουλευτικὴ πλειοψηφία καὶ συγχρόνως μὲ Διάταγμα (18.4.1915) διέλυσε τὴν Βουλῇ καὶ προκήρυξε ἐκλογές. Οἱ ἐκλογές ἔγιναν στὶς 31.5.1915. Καὶ πάλι ὁμῶς προῆλθε ἐκ τῶν ἐκλογῶν πλειοψηφία τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ἡ ἐντολὴ ἐδόθη ἐκ τῶν πραγμάτων στὸν Ἐλευθ. Βενιζέλο. Ἀλλ' ἀκολούθησε καὶ νέα «διαφωνία» ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ φυσικὰ νέα παραίτηση τῆς κυβερνήσεως τῶν Φιλελευθέρων. Ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὸ πραξικόπημα — ἀνέθεσε πάλι τὴν κυβέρνησις στὴ μειοψηφία τῆς Βουλῆς τῆς Κ' περιόδου καὶ μὲ τὸ διάταγμα τῆς 29.10.1915 διέλυσε συγχρόνως τὸ Σῶμα τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας. Στὶς ἐκλογές τῆς 6.12.1916 τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἀπέσχε, καταγγέλλοντας στὸν Ἑλληνικὸ Λαὸ ὅτι ἡ ἐπανειλημμένη διάλυση τῆς Βουλῆς «δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἄρθρου 31 τοῦ Συντάγματος» καὶ ὅτι ἡ πράξις τοῦ βασιλέως ἀποτελοῦσε «ἀπόπειραν παραμορφώσεως τῆς δημοκρατικῆς βάσεως τοῦ πολιτεύματος πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μοναρχίας» (Α. Σβῶλος [1934] Α' 67).

Γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦτο ξέσπασε μεγάλη πολιτικὴ κρίσις, ποὺ κράτησε ὡς τὸ 1922. Τὰ παραμερισμένα ἀπὸ τὸ 1909 στοιχεῖα τῆς παλιᾶς φεουδαρχικῆς ἀριστοκρατίας ἔγιναν οἱ ἡρακλεΐδες τοῦ θρόνου. Εἶναι γνωστὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς:

- Τὸν Σεπτέμβριον 1916 τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἐπανεστάτησε καὶ ἵδρυσεν τὸ χωριστὸ Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης μὲ «προσωρινὴν κυβέρνησιν» ὑπὸ τὸν Ἐλευθ. Βενιζέλο.
- Μὲ στρατιωτικὴν ἐπέμβαση τῶν Ἀγγλογάλλων ἐξαναγκάζεται σὲ παραίτηση ὁ Κωνσταντῖνος στὶς 30.5.1917 καὶ ἐκθρονίζεται. Στὸν θρόνον ἀνέρχεται ὁ δευτερότοκος γιὸς του Ἀλέξανδρος.
- Στὶς 14.6.1917 σχηματίζεται ἐλέω «Συμμάχων» Δυνάμειν νέα κυβέρνησις τῶν Φιλελευθέρων.
- Μὲ τὸ Διάταγμα τῆς 29.6.1917 ἀνακαλεῖται ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς τῆς Κ' περιόδου καὶ «ἀποκαθίσταται» ἡ λαϊκὴ κυριαρχία.
- Ἡ διένεξη Φιλελευθέρων καὶ Στέμματος, ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀποδιοργάνωσις τοῦ Κράτους, ἐξαιτίας τῆς διαρκοῦς καὶ ὀξείας πολιτικῆς κρίσεως, ἔχουν

άρνητικές έπιπτώσεις στὸν λαὸ καὶ ἡ ἥττα τῶν Φιλελευθέρων στὶς ἐκλογές τῆς 1.11.1920 ὀδηγοῦν μὲ δημοψήφισμα (22.11.1920) στὴν ἐπαναφορὰ τοῦ Κωνσταντίνου.

— Ἀκολουθεῖ ἡ περιπέτεια τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1922.

— Στὶς 14.11.1922 ἐκθρονίζεται γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ τὸν διαδέχεται ὁ πρωτότοκος γυιὸς του Γεώργιος Β΄.

— Ἀλλὰ καὶ ὁ Γεώργιος Β΄ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν θρόνο καὶ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1923.

Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα τραυμάτισαν θανάσιμα τὴν συνταγματικὴ τάξη τοῦ πολιτεύματος τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας. Ἡ τακτικὴ τῶν πραξικοπημάτων τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ἀπέδωσε ἀντίθετους — γιὰ τὶς προσδοκίες τοῦ Στέμματος — καρπούς. Ἡ δυναστεία εἰσέπραξε τρεῖς (3) ἐκθρονίσεις, μιὰ ἐπανάστασις, τὸν ἀποκεφαλισμὸ τῆς ἡγεσίας τοῦ «αὐλικοῦ» κόμματος — ἐκτέλεσις τῶν ἔξι — καὶ τέλος τὴν ἔκπτωσιν.

Στὶς 2.1.1924 συνέρχεται ἡ Δ΄ ἐν Ἀθήναις Συντακτικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων — ἡ Γ΄ Συνέλευσις τῆς 25.1.1921 διελύθη ὡς «βασιλική» ἀπὸ τὴν ἐπανάστασις τοῦ 1922 — καὶ μὲ τὸ ψήφισμα τῆς 25.3.1924 ἐκήρυξε ἔκπτωτὴ τὴν δυναστεία τῶν Γλύξμπουργκ «ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ δεινὰ ποὺ ἐπεσώρευσεν εἰς τὸ ἔθνος» (Ἐφημ. Συζητήσεων Α΄ 605. Α. Σβῶλος [1934] Α΄ 73) καὶ ἀνεκήρυξε τὴν Ἑλλάδα σὲ Δημοκρατία κοινοβουλευτικῆς μορφῆς. Στὶς 13.4.1924 τὸ Δημοψήφισμα ποὺ διεξήχθη ἐπεκύρωσε τὴν πολιτειακὴ ἀλλαγὴ. Καὶ στὶς 2.6.1927 ψηφίζεται τὸ νέο Σύνταγμα. Μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 ὁ κοινοβουλευτισμὸς εἰσάγεται «ὡς σύνολον γραπτῶν διατάξεων» [ἄρθρ. 54 § 2, 55 § 2, 88, 89, 90] (Α. Σβῶλος [1934] Α΄ 351).

Συμπέρασμα: Καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1911, παρ' ὅλα τὰ βασιλικά πραξικοπήματα, ἡ πορεία τοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ συνεχίστηκε σταθερά.

Καὶ κάτι ἄλλο: Ὁ Γεώργιος Α΄ ἀπέφυγε τὴν ἐκθρόνισιν, α) τὸ 1875 ἀποδεχόμενος τὴν «Ἀρχὴ τῆς Δεδηλωμένης» καὶ β) τὸ 1909 ἀποδεχόμενος τὶς ἀρχές τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ 1911. Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπέστη δύο (2) ἐκθρονίσεις καὶ ἡ Δυναστεία — μετὰ τρίτη ἐκθρόνισιν, τοῦ Γεωργίου Β΄ — τὴν ἔκπτωσιν, ἀκριβῶς γιὰτὶ ἐπέμεινε στὴν τακτικὴ τῶν πραξικοπημάτων καὶ στὴν ἀνάμιξιν τῆς Αὐλῆς στὴν πολιτικὴ.

V. Συνέχεια πραξικοπημάτων. Γεώργιος Β΄.—4η Αὐγούστου. Παῦλος Α΄.—Κατασκευὴ κυβερνήσεων καὶ Ἀρχηγῶν Κομμάτων. Καθεστὼς νόμιμης παρανομίας.

Μὲ τὸ δημοψήφισμα τῆς 3.11.1935 οἱ μοναρχικοὶ κύκλοι τῆς χώρας, ἔχοντας μαζί τους ἕναν ἀποστάτη τῆς Δημοκρατίας — τὸν στρατηγὸ Γ. Κονδύλη — πραγματοποιοῦν τὴν πολινόρθωσιν τῆς Δυναστείας τῶν Γλύξμπουργκ. Οἱ ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν γνησιότητα τοῦ δημοψηφίσματος, ὅπου ἐπὶ ψηφισάντων 1.527.794 ἐψήφισαν ὑπὲρ τοῦ Γεωργίου Β΄ 1.491.922(!), εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἄρθρου μας. Ἡ ἀποτυχία τοῦ κινήματος τῶν δημοκρατικῶν ἀξιωματικῶν τῆς 1ης Μαρτίου 1935 ἄνοιξε τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ πολιτεύματος τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας καὶ τοῦ Συντάγματος (1864) 1911.

Ὁ Γεώργιος Β' μὲ τὸν τότε διάδοχο Παῦλο ἔφθασαν στὴν Ἑλλάδα στὶς 25.11.1935. Στὶς 30.11.1935 σχηματίζεται Ὑπηρεσιακὴ Κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Κ. Δεμερτζή. Καὶ στὶς 26.1.1936 ἔγιναν βουλευτικὲς ἐκλογές. Ἡ σύνθεση τῆς νέας Βουλῆς δὲν δίδει στὰ ἀστικὰ κόμματα — Φιλελευθέρων καὶ Λαϊκὸ — αὐτὴ δύναμη πλειοψηφία γιὰ τὸν σχηματισμὸ «Ὑπουργείου». Οἱ καιροὶ ἔχουν πιὰ ἀλλάξει. Ἕνας νέος παράγων προβάλλει στὸν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ στίβο τῆς χώρας μὲ ἀξιώσεις ὑπεύθυνης καὶ ἐνεργοῦ συμμετοχῆς στὰ κοινὰ — ἢ ἐργατικὴ τάξις. Ἐχει τὸ κόμμα τῆς καὶ τὴν ἰδεολογία τῆς. Ἀλλάζουν τὰ κριτήρια στὴν πολιτικὴ ζωὴ καθὼς καὶ ὁ συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων. Μέσα στὴ Βουλὴ τοῦ 1936 ἡ ἐργατικὴ τάξις ἔχει κι αὐτὴ πολιτικὴ ἐκπροσώπηση. Ὁ διεθνὴς ἐξ ἄλλου ὀρίζων εἶναι θολὸς — εἶναι ἡ ἐποχὴ ἀνόδου τοῦ φασισμού. Τὸ μεγάλο κεφάλαιο σὲ μιὰ σειρὰ χώρες καταφεύγει — γιὰ τὴν βίαιη ἀναστολὴ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος — σ' αὐτόν. Στὸ χῶρο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς Ἰσπανίας αὐτὴν τὴν ἐποχὴ (1936) συγκρούονται σὲ ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου δύο κόσμοι — ὁ παλιὸς ποὺ ἔχει ἀποκηρύξει τὶς φιλελεύθερες παραδόσεις του καὶ τὶς διακηρύξεις τοῦ 1789 μὲ τὸν νέο ποὺ ἐμπνέεται καὶ καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ. Ἡ μοῖρα τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου ἀλλάζει. Ὁ ρυθμὸς τῆς ἀλλαγῆς προκαλεῖ δέος στοὺς κύκλους τῶν μεγάλων συμφερόντων. Καὶ συνωμοτοῦν παντοῦ. Στόχος τους: Ἡ κατάλυσις τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἡ ἐπιβολὴ φασιστικῆς δικτατορίας. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς δέχεται τὰ πυρὰ ὀμαδόν. Ἡ «κριτικὴ» τῶν θεσμῶν ὑπηρετεῖ τὰ σχέδια τῆς ὀλιγαρχίας. Αὐτὸ εἶναι τὸ γενικὸ κλίμα τοῦ 1936. Ἡ Ἑλλάδα τὸ ζεῖ ἔντονα. Ἐδῶ ὑπάρχει καὶ τὸ πρόσθετο στοιχεῖο τῆς ξένης ἐπιρροῆς. Ἡ παλινόρθωσις τοῦ Γεωργίου Β' εἶναι ἔργο τῶν Ἀγγλων. Εἶναι ἱστορικὸ δεδομένο ἡ εὐνοια τοῦ Λονδίνου στὸ πρόσωπό του — ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐξορίας του ἐκεῖ. Ἡ ἐργατικὴ τάξις τὴν ἐπαύριο τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1936 ἐπισημαίνει τὸν κίνδυνον τῆς φασιστικῆς δικτατορίας. Προσφέρεται νὰ δώσει λύση στὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο μὲ τὶς ψήφους τῶν 15 βουλευτῶν τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου. Πρὸς στιγμὴν πείθεται τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Τὸ Σύμφωνο Σοφοῦλη - Σκλάβαινα ἐξασφαλίζει τὸ Προεδρεῖο τῆς Βουλῆς στοὺς Φιλελευθέρους καὶ τὴν ἐντολὴ γιὰ σχηματισμὸ «Ὑπουργείου» στὸν Θεμ. Σοφοῦλη. Ἀλλὰ ὁ Θ. Σοφοῦλης καταθέτει τὴν ἐντολή. Ὑπαναχωρεῖ στὴ συμφωνία του μὲ τὸ Παλλαϊκὸ Μέτωπο. Καὶ εἰσηγεῖται παραμονὴ στὴν ἐξουσία τῆς ὑπηρεσιακῆς τοῦ Κ. Δεμερτζή μὲ ἀντιπρόεδρον καὶ ὑπουργὸν Στρατιωτικῶν τὸν Ἰω. Μεταξᾶ! Ἄλλο ποὺ δὲν ἠθελαν οἱ κύκλοι τῆς ἀνωμαλίας. Ἡ «λύσις» Κ. Δεμερτζή - Ἰω. Μεταξᾶ προωθοῦσε τὰ σχέδιά τους. Μόνον τὸ ΚΚΕ ἀπέμεινε νὰ καταγγέλλει (Ριζοσπάστης, 15.3.1936) τὸν ἐπίδοξον δικτάτορα. Ἔτσι, στὶς 14.3.1936 ὀρκίζεται ἡ β' κυβέρνησις τοῦ Κ. Δεμερτζή. Ἀντιπρόεδρός τῆς καὶ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν - Ἀεροπορίας, ὁ ἀποτυχημένος ἀρχηγὸς τῶν «Ἐλευθεροφρόνων» Ἰω. Μεταξᾶς! Ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Κ. Δεμερτζή προσφέρει τὴν μεγάλη εὐκαιρία. Τὸ παλάτι δὲν διστάζει μπρὸς στὸ πραξικόπημα. Ὁ Γεώργιος Β', χωρὶς οὔτε κἂν νὰ συμβουλευτεῖ τὰ πολιτικὰ κόμματα τῆς χώρας, τὸ ἴδιο ἀπόγευμα (14.4.1936) ὀρκίζει πρωθυπουργὸν τὸν Ἰω. Μεταξᾶ.

Στὶς 25.4.1936 οἱ φιλελεύθεροι χειροκροτοῦν τὶς προγραμματικὲς δηλώσεις τοῦ ἐπίδοξου δικτάτορος καὶ στὶς 27.4.1936 τοῦ ἐξασφαλίζουν ψήφο ἐμπιστοσύνης! Ἀπὸ τοὺς δημοκρατικοὺς μόνον τρεῖς τὸν κατεψήφισαν — ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Γεώργιος Παπανδρέου. Ἡ ὥρα τῆς φασιστικῆς δικτατορίας γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἶχε σημάνει. Ἡ Βουλὴ τοῦ 1936 ὑπογράφει μόνη τῆς τὴν ληξιαρχικὴ πράξις θανάτου τῆς, προσφέροντας στὸν Ἰω. Μεταξᾶ πεντάμηνη ἐξουσιοδότησις! Τὸ ΚΚΕ καλεῖ τὸν λαὸ νὰ περιφρουρήσει τὶς ἐλευθερίες του καὶ τοὺς ἐλεύθερους θεσμοὺς τῆς χώρας. Οἱ δυὸ ἐργατικὲς Συνομοσπονδίες — Γενικὴ καὶ Ἐνωτικὴ — προκηρύσσουν γιὰ τὶς 5.8.1936 πανελλαδικὴ ἀπεργία. Εἶναι ὅμως ἀργά. Ὁ Γεώργιος Β' ὀλοκληρώνει τὸ πραξικόπημα. Στὶς 4 Αὐγούστου συμπράττει μὲ τὸν Ἰω. Μεταξᾶ στὴν κήρυξιν τῆς φα-

σιστικής δικτατορίας. Οί θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος 1864)1911 ἀναστέλλονται. Ὁ κοινοβουλευτισμὸς καὶ τὰ πολιτικὰ κόμματα καταργοῦνται. Ἀπὸ τὴν 25.11.1935 ἡμέρᾳ ἐπιστροφῆς τοῦ Γεωργίου στὴν Ἑλλάδα ὡς τὴν 4 Αὐγούστου 1936 δὲν ἔχει κλείσει οὔτε χρόνος! Πρόσχημα γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς δικτατορίας: ὁ δῆθεν «κίνδυνος τοῦ κομμουνισμοῦ». Συνεργοί: Οἱ Φιλελεύθεροι! Λάθος; Ἐπιδίωξη; Ἴσως καὶ τὰ δύο. Γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος ἔφθασε ὡς τὸ σημεῖο νὰ διαπραγματεύεται τὴν... ἀντιπροεδρία τῆς δικτατορικῆς κυβερνήσεως (Αὐγή, 29.3.1955)! Ἄν πραγματοποιοῦσαν οἱ Φιλελεύθεροι τὴν συμφωνία τους μὲ τὸ Παλαικὸ Μέτωπο τῆς Ἀριστερᾶς, ἡ δικτατορία θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ κηρυχθῆ. Τὸ ἴδιο κι ἂν ἔπαιρναν μέρος στὸ Λαϊκὸ Μέτωπο τῆς 26.7.1936. Δὲν ἔκαμαν ὅμως κανένα ἀπὸ τὰ δύο. Παρὰ βοήθησαν θετικὰ τοὺς Γεώργιο Β΄ - Ἰω. Μεταξᾶ στὴν ἀντισυνταγματικὴ τους ἐκτροπή.

Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῆς 4ης Αὐγούστου 1936 εἶναι πολὺ γνωστός, ἀλλὰ κι ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα μας. Ἐδῶ ἐπισημαίνεται ἀπὸ συνταγματικὴ ἄποψη, τὸ **πραξικόπημα τῆς ἐπιβολῆς τῆς**.

Στὴν 28.10.1940 ἡ φασιστικὴ Ἰταλία ἐπιτίθεται καὶ εἰσβάλλει στὴν Ἑλλάδα. Ἀρχίζει ἡ ἐποποιΐα τῆς Ἀλβανίας. Στὴν 6.4.1941 ἡ ἐπίθεση τῆς Χιτλερικῆς Γερμανίας, ἀποτρέπει τὴν ὀλικὴ καταστροφὴ τῶν Ἰταλῶν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρες (9.4.1941) ἡ Ἑλλάδα παύει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητο Κράτος — ἡ κατοχὴ ἀπλώνει βαρεῖα τὴν σκιά της. Ἀρχίζει ἡ νέα φάση τοῦ ἔπους τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως. Ἡ 4η Αὐγούστου ἀνήκει στὸ θλιβερὸ παρελθόν. Ὁ Γεώργιος Β΄ μὲ τὴν κυβέρνησις Ἐμμ. Τσουδεροῦ — ὁ Ἰω. Μεταξᾶς εἶχε πεθάνει τὴν 29.1.1941 — ἐγκαταλείπουν τὴν Ἑλλάδα. Καὶ δὲν θὰ γύριζε ποτὲ γιὰτὶ ἐκ τῶν πραγμάτων εἶχε ταυτίσει τὴν τύχη τοῦ θρόνου μὲ τὴν δικτατορία. Ὁ λαὸς μέσα ἀπὸ τὴν πιὸ ἀντίξοες συνθήκες τοῦ ἐθνικοῦ του βίου, ἐπῆρε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὸ δρόμο τῆς **δημοκρατικῆς ἀλλαγῆς**. Ὁδηγός του τὸ ΕΑΜ. Ἐνοπλιον τμήμα του ὁ ΕΛΑΣ. Προσωρινὴ Κυβέρνησις στὸ χῶρο τῆς «Ἐλεύθερης Ἑλλάδας» — ἡ ΠΕΕΑ.

Ἄλλὰ... Ἄλλὰ ἦρθαν ἄλλοιῶς τὰ πράγματα!

Καὶ πάλι μὲ τὴν συνδρομὴ τῶν Ἀγγλων καὶ πάλι μὲ «πάνδημο» δημοψήφισμα (1.9.1945), ὁ Γεώργιος Β΄ ἐπιστρέφει στὴν Ἑλλάδα. Τὸ αἱματηρὸ καὶ ἀγχώδες ὄργιο ποὺ ἐξαπελύθη ὕστερα ἀπὸ τὰ Δεκεμβριανὰ ἀπὸ μέρους τῆς Δεξιᾶς μὲ τὴν συμπαράστασις τῶν ξένων, ἀναγκάζει τὸν λαὸ νὰ ἀμυνθῆ. Στὴν ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ἡ ἄμυνα αὐτὴ ὀνομάζεται **ἀντίστασις στὴν καταπίεσις** (Vidal-Magnol, Mayer, Binding, F.V. List, Garrand, T. Ἡλιόπουλος, Α. Σβῶλος, R. V. Jhering, N. N. Σαρίπολος κλπ.). Πάντως ἐξελίχθη στὸν **ἐμφύλιον πόλεμον** τῶν ἐτῶν 1947 - 1949. Στὸ ἀναμεταξύ οἱ Ἀγγλοι μᾶς παραδίδουν στὴν «προστασία» τῶν Ἀμερικανῶν καὶ τοῦ «δόγματος Τρούμαν» (12.3.1947). Ὁ Γεώργιος Β΄, ὅμως, δὲν θὰ ζήσει παρὰ λίγες ἡμέρες ἀκόμη.

Στὴν 1 Ἀπριλίου 1947 τὸν διαδέχεται ὁ ἀδελφός του **Παῦλος Α΄**. Ἀπὸ ἄποψη εἴδους πραξικοπημάτων ἡ βασιλεία του διακρίνεται σὲ δυὸ φάσεις. Ἡ πρώτη συμπίπτει χρονικὰ μὲ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὡς τὴν «προσχώρησις» τῆς Ἑλλάδας στὸ ΝΑΤΟ (1947 - 1952). Ἡ ἄλλη καλύπτει τὴ συνέχεια ὡς τὸν θάνατό του (1964). Στὴν πρώτη φάση θεμελιώνεται τὸ «παρασύνταγμα τῆς Δεξιᾶς», δηλ. τὸ ἀστυνομικὸ κράτος καὶ τὰ νομικά του ἐρείσματα. Ἡ ἀρχὴ εἶχε γίνῃ μὲ τὸ Γ΄ Ψήφισμα στὴν 18.6.1946. Ἀκολούθησε ὁ Α.Ν. 509)1947 καὶ ὅλα τὰ ἀντισυνταγματικὰ ψηφίσματα τῆς ἀνωμαλίας καθὼς καὶ ἡ ἀνάκλησις σὲ ἐνεργὸ ὑπηρεσία τοῦ φασιστικοῦ νόμου 375)1936 περὶ κατασκοπείας (Δήμου Μέξη: Τὸ «Παρασύνταγμα τῆς Δεξιᾶς» καὶ ὁ ἐκδημοκρατισμὸς τῆς χώρας. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Σύγχρονα Θέματα» [1964] 4 ἐπ.). Πλήρης ἐκτροπή ἀπὸ τὸ Σύνταγμα. Καὶ ἀπὸ τὸ παλιὸ τοῦ 1864)1911. Καὶ ἀπὸ τὸ νέο ποὺ ἰσχύει — τοῦ 1952. Ἄλλὰ ἐδῶ τὸ παλάτι συνέπραξε μὲ τὸν ἀστικὸ πολιτικὸ κόσμον τῆς χῶ-

ρας. Ἡ «σύμπραξη» αὐτὴ προσέδωσε «νομιμότητα» στὴ δραστηριότητα τῆς Αὐλῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγε: — Συνάγει γὰρ τοὺς ἔχθιστους ὁ κοινὸς φόβος!..

Στις 21.1.1948 — κρίσιμες ὥρες τοῦ ἐμφυλίου πολέμου — σχηματίζεται νέα κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Θεμ. Σοφούλην μὲ συμμετοχὴ τῶν Κ. Τσαλδάρη, Σ. Βενιζέλου, Σ. Μαρκεζίνη, Π. Κανελλοπούλου καὶ Α. Διομήδους. Λίγο πρὶν, στὶς 24.12.1947 εἶχε ἀναγγελθεῖ ὁ σχηματισμὸς τῆς «Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης» ὑπὸ τὸν στρατηγὸ τοῦ «Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ» Μάρκο Βαφειάδη. Ὡστε «ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγὼν»! Τὰ ἀστικά πολιτικά κόμματα παραμέρισαν τὶς διαφορὰς καὶ μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν Αὐλὴν. Ἔτσι, τὰ ἀντισυνταγματικά «ἔκτακτα μέτρα» — ἡ ἀντισυνταγματικότης των ἔχει τὶς διαστάσεις πελωρίου πραξικοπήματος ἐναντίον τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν τῆς χώρας ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι διατηρεῖται ἡ ἰσχὺς των ὡς σήμερα! — εἶναι κοινὸ προϊόν Αὐλῆς καὶ κυβερνήσεων τῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ ἡ οὐσία δὲν παύει νὰ εἶναι οὐσία.

Ἡ δευτέρη φάση στὴ βασιλεία τοῦ Παύλου Α' εἶναι ἡ περίοδος κατασκευῆς κυβερνήσεων καὶ ἀρχηγῶν κομμάτων. Ἐδῶ κεντρικὴ περίπτωση εἶναι ἡ περίπτωση Κ. Καραμανλῆ. Ἐπίσης οἱ αὐλικὲς «ὑπηρεσιακὲς» κυβερνήσεις Δόβα - Παρασκευοπούλου - Πιπινέλη. Οἱ δεσμοὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ περιβόητου «Σχεδίου Περικλῆς» μὲ τὴν Αὐλὴν ἀποτελοῦν κοινὸν τόπον. Τὸ ὄργιο βίας καὶ νοθείας τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1961, ποὺ ἔτεινε στὴ διαίω- νιση τῆς ἀμαρτωλῆς ἐξουσίας τῆς ΕΡΕ, ἔγινε μὲ βάση ἀκριβῶς τὸ σχέδιο «Περικλῆς». Ἄρα; Ἐπίσης ὁ ρόλος τῆς Αὐλῆς τοῦ Παύλου Α' στὶς ἐπαίσχυντες Συμφωνίες τῆς Ζυρίχης, ποὺ πῆγαν νὰ θάψουν τὸ Κυπριακό, ποτὲ δὲν ἀμφισβητήθηκε. Οὔτε στὴν κατασκευὴ «βασιλικῶν ἀνδρῶν» γιὰ ἄσκηση πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Αὐτὰ εἶναι *grosso modo* τὰ ἔργα καὶ οἱ ἡμέρες τῆς Αὐλῆς τοῦ «καλοῦ κάγαθοῦ» βασιλέως Παύλου Α'.

VI. Ἐπιλογικὲς σημειώσεις

Ἦδη ἀπὸ τὶς 13.7.1965 ὁ λαὸς ζεῖ τὶς ἐκδηλώσεις μιᾶς νέας, ἀδίστακτης ἐπιβουλῆς κατὰ τῆς συνταγματικῆς καὶ δημοκρατικῆς τάξεως. Ἡ Αὐλὴ ἐπιζητεῖ νὰ θέσει ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας. Δὲν ἐννοεῖ νὰ διαχθεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν νεώτερη πολιτικὴ ἱστορία μας. Γιὰ τοὺς αὐλικούς, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους Συνταγματολόγους — ὁ Θ. Φλογαῖτης — μᾶς εἶπε ἤδη τὴν γνώμη του στὸ *motto* τοῦ ἄρθρου μας:

—Χαμερπέστατοι καὶ ρυπαρώτατοι κόλακες, βδέλλαι τῶν βασιλέων καὶ τῶν λαῶν! (Ἐγχειρ. Συνταγμ. Δικαίου [1879] § 117, σ. 192).

Ἡ ἐπὶ κληση τῶν «βασιλικῶν προνομίων» καὶ ἡ καταχρηστικὴ ἄσκησή τους, εἶναι σκοτεινὸ ἔργο τῆς Αὐλῆς. Οἱ κ.κ. «Σύμβουλοι» τοῦ βασιλέως κατασκευάζουν τώρα καὶ θεωρίες «δημοσίου δικαίου» (βλ. Τρεῖς «ἐπιστολαὶ» τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Γ. Παπανδρέου. Καὶ Ἡλίας Ἡλιοῦ: «Μηδὲν» εἰς τὸ Συνταγματικὸν Δίκαιον — Γύρω ἀπὸ τρεῖς νομικοπολιτικὰς διατριβάς, στὴν «Αὐγὴ» τῆς 18.7.1965). Στις θεωρίες αὐτές, ὅπως τὶς συμπλήρωσαν οἱ «θεωρητικοὶ» τῆς Δεξιᾶς, ὁ λαὸς ἀποκαλεῖται «ὄχλος» καὶ «πεζοδρόμιον»!

Καὶ τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ θεσμοὶ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἶναι πολύτιμες δημοκρατικὲς κατακτήσεις. Ὁ λαὸς πάντοτε τὶς ὑπερασπίστηκε μὲ πάθος. Οἱ αὐλικοὶ «σύμβουλοι» ἄς μὴ ξεχνοῦν ποτὲ τὰ λόγια ποὺ ἀπηύθυνε πρὶν ἕνα αἰῶνα σχεδὸν ὁ Κ. Λομβάρδος στοὺς συναδέλφους των τῆς ἐποχῆς Γεωργίου Α':

—«Ἡ θέσις ἐνὸς κομματάρχου ἔχει θέλητρα· ἡ θέσις βασιλέως - κομματάρχου ἔχει θέλητρα περισσότερα· ἀλλὰ ὁ κομματάρχης δύναται πίπτων νὰ ἐγερθῆ ἐκ νέου καὶ ἐν τῇ πτώσει του νὰ λάβῃ νέας δυνάμεις. Ὁ βασιλεὺς - κομματάρχης δὲν πίπτει εἰ μὴ διὰ νὰ μὴ ἀνεγερθῆ πλέον. Βασιλεὺς - κομματάρχης ἐν Ἑλλάδι δὲν ἠμπορεῖ ἐπὶ πολὺ ὀρθῶς νὰ σταθῆ...» (Ἐφημ. Συζητήσεων Βουλῆς [1874] 174).